

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

PUSZTAI Gabriella

Belga Kongó kórházaiban. Dr. Thanhoffer Lajos / *In Hospitals of Belgian Kongo. Dr. Lajos Thanhoffer*

Eredeti közlés/Original publication:

Tisicum. A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve (Szolnok), XIX. köt, 2009, 563–571. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.308

Dátum/Date: 2013. január / January – 2014. április / April 30.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

PUSZTAI Gabriella: Belga Kongó kórházaiban. Dr. Thanhoffer Lajos, *AHU MATT*, 2012, pp. 1–21. old., No. 000.000.308, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Országos nagy könyvtárak

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, Thanhoffer Lajos orvosdoktor élete és munkássága, Thanhoffer Lajos Afrikában (Belga Kongó /Kongó, 1933–1940, 1945 – 1959-ben nyoma veszett Afrikában), gyógyító munka, orvosi ellátás megszervezése, járványmegelőzés, hagyatékának töredékei ismertek
African research in Hungary, life and activity of Lajos Thanhoffer, medical doctor, Lajos Thanhoffer in Africa (Belgian Kongo / Kongo, 1936–1940, 1945 – in 1959 disappeared in Africa), healing and health organization working, epidemic prevention, only fragments of his legacy is known

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM-
és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL
PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

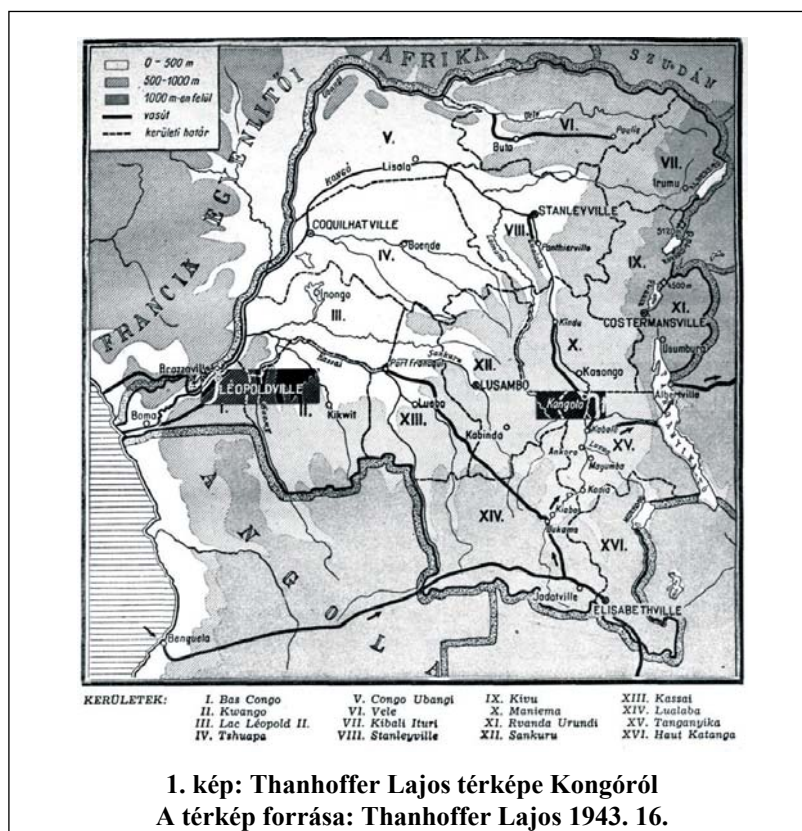
* az adatárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy le-töltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatást, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikánisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

BELGA KONGÓ KÓRHÁZAIBAN DR. THANHOFFER LAJOS

Pusztai Gabriella

Thanhoffer Lajos 1936-tól, kisebb megszakítással, valószínűleg haláláig Afrikában élt. A belga gyarmati rendszer két világháború közötti fénykorának és háború utáni éveinek szemtanúja volt. Elsősorban praktizáló orvosként ismerjük, de részt vett az orvosi ellátás kiépítésében, a járványmegelőzésben, kórházakat szervezett és vezetett. Hagyatékának csupán töredékei maradtak ránk. Második világháború utáni tevékenységéről barátja, dr. Scheitz László leveleiből kapunk néhány információt.

Budapesttől Antwerpenig

A tehetséges fiatalember 1902-ben született Budapesten régi orvoscsaládban.¹ Unokája volt a sokoldalú tudományos tevékenységet folytató (élettan, szövettan, anatómia, állatorvos-történelem) neves professzornak dr. Thanhoffer Lajosnak (1843–1909). A nagyapa elegáns siófoki villája meglehetősen jómódra enged következtetni,² amennyiben a család vagyoni helyzetét kutatjuk, s ez lehetővé tette sokáig elhúzódó tanulmányait.

Orvosi diplomáját 1933-ban kapta meg, mivel hosszú évekig kutatott medikusként a Pázmány Péter Tudományegyetem Élettani Intézetében. Pályáját Farkas Géza az intézet igazgatója támogatta. Thanhoffer Lajos élettani és szövettani kutatásokkal is foglalkozott.³ Tanulmányokat írt, s előadást tartott többek között az 1930-as amszterdami Nemzetközi Cytológiai Kongresszuson.⁴ Első jelentős publikációja is ebben az évben született a zsírfel szívódásról, mellyel már nagyapja is foglalkozott.⁵ Korát megelőzve 1934-ben kifejtette: „elméleti megfontolásai alapján lehetséges a kockázat nélküli hormonális fogamzásgátlás”. A Chinoin igazgatójának tetszett az elgondolás, s hajlandó volt két évre alkalmazni ötletének kidolgozására. Az előállított hormonkészítményt klinikai kísérletek során próbálták ki. Az első erőfeszítések sajnos nem jártak eredménnyel, s ez egy újabb ígéretes kutatójába került az országnak. Mivel a munka folytatásához nem biztosított a gyár sem laboratóriumot, sem más anyagiakat

„így Thanhoffer dr. elment Belga-Kongóba orvosnak. ...Ötletének eredetiségét, életrevalóságát igazolja a húsz évvel később megvalósult hormonális fogamzásgátlás, a »tabletta«.”⁶

Mészáros Kálmánnal⁷ és több más kollégájával ellentétben nem a „magyar értelmiség sanyarú sorsa”⁸ kényszerítette kivándorlásra. Vonzotta őt

¹ Agárdi Ferenc 1955, 2. kötet, 345. old.

² Vértes László 2008.

³ Pl. Thanhoffer Lajos – Ujsághy Pál 1932.

⁴ Thanhoffer Lajos 1932.

⁵ Thanhoffer Lajos 1930.

⁶ Zsebők Zoltán 1981, 60–61. old.

⁷ 1924-től 1936-ig Etiópiában élt, s a császári család tagjainak orvosa volt. Rövid tanganyikai tartózkodás után 1938-ban tért haza Magyarországra.

⁸ Agárdi Ferenc 1955, 2. kötet, 345. old.

Afrika egzotikuma, sokszor hallott varázsa. Csodálta a híres felfedezők: Livingstone, Stanley alakját. Irigyelte a kutatások hőskorának résztvevőit.⁹

Antwerpenben, a trópusi betegségek intézetében szerezte meg szakdiplomáját. 1936-ban egy belga vasútépítő társasághoz szerződött Belga Kongó gyarmatra három évre. Az Anversville óriásgőzösön töltött tizenhat nap után szállt partra Lobito kikötőjében. Angolán keresztül Bukamáig vonaton, majd hajón tette meg a további nyolcnapos utat.¹⁰

2. kép: A kongolói kórház
A kép forrása: Thanhoffer Lajos 1943, 33.

⁹ Thanhoffer Lajos 1943, 19. old.

¹⁰ Thanhoffer Lajos 1943, 24. old.

Belga Kongó¹¹ vonzásában

Kongó Szabad Állam vezetését 1908-ban vette át II. Lipóttól a belga állam. Ezzel megkezdődött az ország irányításának, magának a belga gyarmatpolitikának az átalakítása. A koncessziós szerződések egy részét újratárgyalták, korlátozták a társaságok működését, új és sokkal kisebb ültetvények telepítésére kötöttek szerződéseket. Az első világháború után a növénytermelés (gumi, kávé, pálmaolaj stb.), a gyémántlelőhelyek felfedezése (1907-től), a katangai rézbányák megnyitása serkentőleg hatott Belga Kongó iparára, kereskedelmére. A bennszülöttek politikai jogokat nem kaptak egészen a függetlenség megszerzéséig. A csekély szabadsággal bíró adminisztráció feladata volt a rend biztosítása.

A Belgiumba és a külföldi befektetők zsebébe áramló jövedelmen felül maradó bevételeket az állam a szociális viszonyok javítására, az oktatás, az egészségügy, a lakáshelyzet színvonalának emelésére fordította. Ez a törekvés – a jogosan megfogalmazott kritikák¹² ellenére is – a leghaladóbbak közé tartozott Afrikában. Maga Belgium viszont igyekezett elhatárolódni afrikai birtokától, az ügyeket a Gyarmatügyi Minisztériumra, a missziókra, néhány brüsszeli társaságra bízta, s reménykedett abban, hogy Kongót elkerülik az 1950-es években beszivárgó változások.

Belga orvosok 1878-tól érkeztek az országba. Létrejöttek az első betegellátó állomások, majd kórházak Leopoldville-ben, Bomában, Matadiban. 1899-ben Leopoldville-ben felállították az első álomkórkutató állomást. Megindultak a területre a trópusi medicina kutatói is többek között Albert Dubois. 1922-től a Service d'Hygiène publique saját kórházakkal rendelkezett, megalapították a Prinzess Astrid Trópusi Kutatóintézetet, s Kikwitnél horgonyzott a Belgique kórházhajó.¹³ Más módon is lépéseket tettek az egészségügyi helyzet javítására. Az antwerpeni gyarmatorvosi intézet orvosok, ápolók kiképzőközpontjaként is működött a trópusi medicina tanulmányozása mellett. Az állam és a missziók az Euró-pából érkező szakembereket – gyakran jelentős anyagi áldozatokkal létrehozott, s igen eltérő felszereltségű – kórházaikban alkalmazták.

A közegészségügy látványos fejlődését a számadatok alapján a következőképpen írhatjuk le. Belga Kongó 2 344 932 km²-en élő 13 559 000 lakosá-

¹¹ Neve: 1884–1908 Kongó Szabadállam, 1908–1960 Belga Kongó, 1960–1971 Kongói Köztársaság, 1971-től Zairei Köztársaság, 1997-től Kongói Demokratikus Köztársaság.

¹² Fage, J. D. – Tordoff, W. 2004, 346. old.

¹³ Dr. med. Brandl, Ludwig 1966, 116., 118. old.

ról 1956-ban¹⁴ 643 orvos, 104 orvosi asszisztens, 37 fogorvos, 62 gyógyszerész gondoskodott. Mintegy 21 000 emberre jutott egy orvos,¹⁵ mely egészen kedvezőnek tűnik összehasonlítva a súlyos egészségügyi problémákkal küzdő Etiópiával, ahol 96 618 lakosra jutott egy doktor, sőt az angol gyarmatot, Tanganyikát is megelőzi (24 000 fő/orvos). Csupán akkor megdöbbenőek a számok, ha – természetesen nem teljesen korrekt módon – európai párhuzamokat keresünk, s pl. a magyar statisztikát idézzük, mely szerint 1956-ban 13 640 orvos gyógyított, s így 720 lakosra jutott egy.¹⁶ Az átlagéletkor Belga Kongóban rendkívül alacsonyan mozgott.¹⁷ Trópusi járványok, behurcolt fertőzések – mint az Európából érkező tuberkulózis – nemi betegségek, nyomorúságos lakhelyek, a rossz táplálkozás mind-mind hozzájárultak a lehangoló statisztikák kialakulásához.

A két világháború közötti gazdasági fellendülés éveiben, a gyarmati egészségügyi fejlesztések idején a kongói orvoshiány jó lehetőséget biztosított több magyar orvos számára az ottani munkavállalásra. Széles József az elsők között, 1926-ban utazott Kongóba. 1957 júniusában helyezte Katangába a belga állam,¹⁸ s 1960-ban a katangai elnök házi orvosának megítélt címét viselte. Molnár Antal 1927-től évtizedeken át gyógyított az országban. Az 1930-as évek második felében dolgozott Sarambilában Deák Ferenc.¹⁹ Rigler Richárd egy aranybánya-társaság vezető orvosa lett az 1940-es évek végén.²⁰ A kellemetlen éghajlatú Stanleyville-ben (ma Kisangani) kezelte betegeit Müller Tibor fogorvos.²¹ 1949-ben hagyta el Magyarországot Fodor Sándor, s Luluabourgbán (ma Kananga) telepedett le Kasai tartományban.²² Katanga fővárosa, Elisabethville (ma Lubumbashi) adott otthont Kolosy

¹⁴ Az afrikai országok egészségügyére vonatkozóan csupán az Egészségügyi Világszervezet (WHO) megalakulását (1946) követően rendelkezünk megbízható adatokkal. Még ezt követően is gyakori volt a hiányos és pontatlan adatszolgáltatás. Ez az oka annak, hogy csak az 1950-es évek közepéről használtam afrikai statisztikai mutatókat.

¹⁵ *Annual Epidemiological and Vital Statistics 1956*, Genève, 1959, 13., 622., 652. old.

¹⁶ *Annual Epidemiological and Vital Statistics 1956*, Genève, 1959, 13., 622., 629. 652. old.

¹⁷ 37,6 év 1950-ben. *Fejlődő országok lexikona*, (1973) 1298. old.

¹⁸ Scheitz László levele családjának. Luena 1957. júl. 2. (A levelek Scheitz László unokaöccse, Nagy László és Kiczenkó Judit tulajdonában vannak)

¹⁹ Scheitz László levele családjának. Mongbwalu 1937. ápr. 11.

²⁰ Dr. Rigler Richárd 1992; Scheitz László levele, Dungu 1949. okt. 26.

²¹ Scheitz László levele családjának, Dungu 1952. márc. 7.

²² Köves Tibor 1962, 167–170. old.

Mártonnak²³ és Deák Lajosnak.²⁴ Itt dolgozott élete utolsó éveiben Scheitz László, akit 1960-ban neveztek ki a katangai egészségügyi minisztérium államtitkárává.

Megérkezés Afrika szívébe

A vasút Lobitótól piszkos, nyomorúságos, bűzös angolai falvakon vezetett át. Bukamában elhanyagolt külsejű gyerekek, rongyos nadrágot, szétmállott trópusi sisakot viselő felnőttek látványa fogadta Thanhoffer Lajost. Kelletlen benyomásait fokozták az úton a kopott barakkokban, rögtönzött vályog épületekben látott, elhanyagolt állami kórházak. Jóleső meglepetés volt ezek után úti célja, Kongoló, a gyarmati kisváros.

Kongolóban már látszott a Belgiumból érkező óriási összegű befektetések eredménye, melyek elsősorban gazdasági jellegűek voltak ugyan, de érintették a közigazgatás kiépítését, az infrastruktúra, az iskola- és az egészségügyi rendszer kialakítását. Thanhoffer Lajos elismerően, bár kissé túlzóan nyilatkozott a belga gyarmatosítás heroikus erőfeszítéseiről, a magasabb minőségű civilizáció kialakításáról a törvények, hivatalok, missziók megjelenésével, az erdő, a mocsarak elleni küzdeletről. A magyar orvost már sejthetően az anyaországban megérintette a gyarmatosítók ideológiája, s tapasztalatai alapján igazságtalannak érezte „a minden bajért a gyarmatosító felelős” nézet szajkózását is, mely valóban a felelősség áthárításának kellemes lehetősége volt a bennszülöttek részéről.

A lakosság egészségügyi helyzetéről lehangoló képet festett, melyen az európaiak „áldozatkész és hősiess” munkával igyekeztek változtatni.

„Talán egyetlen más területe sincs a világnak, ahol annyiféle súlyos betegség sújtotta volna a lakosságot, mint itt.”²⁵

A legnagyobb gondot az álomkór jelentette, mely nyomán egész falvak pusztultak ki. Számtalan áldozatot szedett a himlő, a tífusz s az Európából behurcolt vérhaj. A maláriás betegek száma az 1939-es 55 708-ról 1946-ig

²³ Scheitz Lászlóné levele férje családjának, Elisabethville 1961. ápr. 12.; Luena 1957. júl. 2., máj. 28.

²⁴ Több magyar orvos kezdett új életet Afrikában a fasiszták okozta családi katasztrófáik miatt. Deákék gyermeküket vesztették el.

²⁵ Thanhoffer Lajos 1941/c, 4. old.

szinte duplájára nőtt.²⁶ A bilharzia, a fonalféreg, a visszatérő láz, a súlyos fekélyeket okozó frambózia²⁷ nap mint nap előfordult. A falvakban mindenütt élt négy-öt leprás. Az északkeleti területeken a pestisbolhákkel fertőzött patkányok szaporodtak el riasztó mértékben. A nyugati tengerparton a sárgaláz ütötte fel a fejét.²⁸

3. kép: Munkásfelvétel
A kép forrása: Thanhoffer Lajos 1943. 49.

Kórház az olajpálmák árnyékában

A gyarmati élet a bennszülött személyzet kiválasztásával kezdődött, ami szerencsére nem ütközött nehézségekbe, hiszen orvost szolgálni nagy dicsőséget jelentett. Közben el kellett sajátítani az éghajlathoz, a növény és állatvilághoz alkalmazkodás legkönnyebb módszereit.²⁹ A Lualaba-parti kisváros,

²⁶ *Annual Epidemiological and Vital Statistics 1939–1946*. Part II. Cases of and Deaths from Notifiable Diseases. World Health Organization, Genève, 1952, 240. old. Csupán a regisztrált esetek!

²⁷ Frambózia: a szifiliszhez hasonló, szederszerű bőrelváltozással járó trópusi fertőző betegség, Brencsán János 1983, 171. old.

²⁸ Thanhoffer Lajos 1941/c, 4–6. old.

²⁹ Kongóban a betelepülők küzdöttek az egyenlítővidék mindennapos esőivel, a magas páratartalommal, a délebbre eső övezetben (Kongoló is ide tartozott) a száraz-esős évszakváltkozás nehézségeivel, s az itt fellépő napi 25–30 fokos hőingadozással, a mindent eluraló növényvilággal. Thanhoffer Lajos 1941/c, 2. old.

Kongoló kórháza Thanhoffer Lajosnak nemcsak munkahelyül, de kiindulópontul is szolgált a környék bejárásához. A folyón északra és délre, egészen a Lukuga torkolatáig el kellett jutnia hajóján. Papíron hozzá tartozott a vasútvállalat Bukamától Kongolóig terjedő 750 kilométer hosszú területének egészségügyi felügyelete. Kórháza a város északi szélén állt, ahol mintegy 3000 alkalmazott és 200 európai egészségének megőrzéséről kellett gondoskodni.³⁰ A modern épületben, jól felszerelt műtő, sterilizátor helyiség, betegelőkészítő, rendelő, gyógyszerár és ápolók várták az új igazgatót.³¹

4. kép Gerinccsapolás
A kép forrása: Thanhoffer Lajos 1943. 97.

A betegek a kórház udvarán gyülekeztek reggelente a vizsgálatra és a kezelésre várva. A rendelésre jöttek a munkások a kikötőből, a pályaudvarról, a műhelyekből, de távoli állomásokról is, ahová csak havonta egyszer érkezett orvos. Thanhoffer Lajos sikeres műtéteinek híre gyorsan eljutott a távoli falvakba, s egyre többen keresték fel. Szükség esetén több száz kilométerről is felkerekedett a család betegével, hogy a Bwana Muganga (orvos) színe elé

³⁰ Thanhoffer Lajos 1943, 47. old.

³¹ Thanhoffer Lajos 1943, 279. old.

vigyék.³² Ő pedig fáradhatatlanul tanulta nyelvüket, a kingwanát (a szuahéli egyik tájszólása), megismerte hiedelemvilágukat, s kereste a közös hangot a kezelés sikere érdekében. Az afrikaiak nem a gyógyszerek hatásában, hanem az orvos által végzett „varázslatban” hittek, legyen az a sztetoszkóp búvereje vagy a műtét előkészítésének rituáléja. A munkások között az egyik leggyakoribb betegségként a tüdőgyulladás jelentkezett.

„Aki egyszer megkapja ezt az Európában nem is annyira veszélyes betegséget, az majdnem biztosan belepusztul.”³³

Napirenden voltak a trópusi fekélyek, a szifilisz esetei.

Nemcsak a hagyományos gyógyítókkal³⁴ kellett megküzdenie a betegekért, de a misszionáriusokkal is.

„Néha nehezen lehet őket meggyőzni arról, hogy egy súlyos tüdőgyulladás vagy rákos daganat gyógyításához nem elegendő az, hogy a néger felvegye a keresztséget.”³⁵

A varázslók pedig a bennszülöttek lelkét és testét egyaránt igyekeztek felügyelni s gyógyítani. Viszonyuk a Muganga ya basungu-val (fehérek orvosai) meglehetősen ellenséges volt. Számos esetben okoztak bajt, mert a betegeket az európai gyógymódok ellen fordították. A kabumbului varázsló a trópusi fekélyeket zöld péppel kezelte, majd piszkos ronggyal kötötte át. Főlé háncsrosttal zacskót erősített, melybe emberi ujjperc csontokat dugott védelméül a sebek elgennyesedése ellen. A varázsló hatalmával azonban nem mindig lehetett szembeszállni. Saját tapasztalatai mutatták meg honfitársunknak mennyire nem képes az európai orvos a hit- és hiedelemvilág megértése nélkül eredményt elérni praxisában. Az átok vagy a közösségben, a hagyományban létező tilalom megsértése maga után vonhatott egy-egy rejtélyes betegséget. Nevezetesen egy tabu megsértésének a következménye

³² Thanhoffer Lajos 1943, 49., 69. old.

³³ Thanhoffer Lajos 1943, 278. old. Antibiotikum ekkor még nem állt rendelkezésükre.

³⁴ A közösségeknek számos, különböző fajtájú, képzettségű orvosló tevékenységet folytató tagja lehetett, akiket bennszülött elnevezéseiken kívül sokféle – nem mindig találó – névvel illetnek: varázsló, fétis-doktor, java, sámán, bába, herbalist, witch-doctor, exorcist, Medizinmann, Kräuterarzt stb. Dr. Grynaeus Tamás 1983, 3184. old. A hagyományos társadalmakban a gyógyítóknak (WHO elfogadott név: tradipracticioner, tradipraticien) mindig szilárd helyük volt.

³⁵ Thanhoffer Lajos 1943, 165. old.

lehetett halál (voodoo-halál³⁶), melyet Thanhoffer Lajos a következőképpen tett érthetővé könyvében:

„Egy idő óta titokzatos eseteket hoznak be a kórházba. Egymásután érkeznek olyan betegek, akiknél megáll minden tudományom. Alélt, elesett, búskomor, apathiába (közönybe) süllyedt emberek... Egész nap csendesen fekszenek a kórházi ágyon, meredt szemükkel a mennyezetet bámulják, ételhez nem nyúlnak, kérdéseimre nem felelnek, az orvosságot nem veszik be... és néhány nap alatt minden erőfeszitésem ellenére is meghalnak... És most néhány napja újabb ilyen esetet hoztak. Fiatal, erőteljes néger. ...Reggel ősz aggastyán áll eléem. ... – Uram – mondja –, ezt az embert te nem tudod meggyógyítani... a fehér emberek ehhez a betegséghez nem értenek... engedd Uram, hogy magammal vigyem a mi falunk varázslójához... Ez a kérés sokszor előfordul, de mindig méregbe jövök miatta. – Vén ember, hát azt hiszed, hogy a ti piszkos csodadoktoraitok többet tudnak, mint a fehér orvosok? – Uram – felel tétován –, tudom, hogy a fehér Mugangák hatalma nagyon nagy... meggyógyítják még a malari ya busingisit, az álomkórt is... de... de ez nem olyan betegség. Ezt te nem tudod, Uram. Tenálad meg fog halni a fiam...”³⁷

A férfi otthon néhány hét alatt talpra állt. Thanhoffer kiderítette, hogy az egyik telep varázslója átkozta meg a beteget. „Egy napon behozták az ötödik haldoklót.”³⁸ Az orvosi lelkiismeret nem engedhette meg a további haláleseteket. A haldoklót a doktor elvitte a varázsló kunyhójába, és megfenyegette, hogy ha nem gyógyítja meg elküldi a leprások falujába. A beteg estére talpra állt. Kétségtelen azonban, hogy ezeket az eseteket egy rosszindulatú, pénzéhes, a hatalmával visszaélő ember okozta, s alakja nem volt általánosítható és azonosítható a népét segítő, jótékony hatású füveket ismerő, tapasztalt gyógyítóval.³⁹

A falvak, munkástelepek lakói között

Thanhoffer doktor rendszeresen járta az eldugott kis falvakat autóval, kerékpárral, gyalog, typoyon,⁴⁰ hogy a favágókat – akik a mozdonyok fűtéséhez kitermelték és a sínek mellé lerakták a fát – ellenőrizze. Az erdőben dobok jelezték jöttét. A falu lakói felsorakoztak, a két ápoló felállította a mikroszkóppal felszerelt mozgó laboratóriumot, s megkezdődött az álomkór vizsgálá-

³⁶ Szentí Tibor 2008.

³⁷ Thanhoffer Lajos 1943, 166–167. old.

³⁸ Thanhoffer Lajos 1943, 170. old.

³⁹ Thanhoffer Lajos 1943, 171–172. old.

⁴⁰ Bambuszrudakra kötött tábori szék.

lat. Akinek a testében felfedezték a „malari ya busingisi”-t el kellett mennie a legközelebbi álomkór-központba. E betegség nem csupán a népesség fogyásával okozott súlyos károkat a történelem során. Az álomkór egyik kísérő jelensége a nagyzási mánia is lehetett, melyet a korlátlan hatalmú törzsfőnökök szadista fellépése kísért. Kululában például az 1930-as évek közepén ötven gyilkosság után még faluját is felgyújtotta az őrjöngő törzsfőnök a trypanosoma hatása alatt.⁴¹

**5. kép: A Thanhoffer házaspár Scheitz Lászlónéval (jobbra).
A kép Nagy László tulajdona**

Nagy súlyt fektetett a betegségek megelőzésére. Az erdős, a folyókat végigkísérő galériaerdős területeken megindította az álomkór elleni harcot. Embereivel felégették a növényzetet, mert a csecselégylárvája az izzó, majd kiszáradt talajon nem maradt életben. Sok helyen a fák ritkításával érték el eredményt. A megelőzés másik részét a fertőzöttek izolálása jelentette.⁴² A Lukuga melletti táborban száz és száz bennszülött lába fekélyesedett ki. A csavaros lábszárvédő viszont drága dolog volt, s „ezekre a lusta fekete állatokra nem költök egy fölösleges fillért sem” közölte a vállalkozó. Csak hosz-

⁴¹ Thanhoffer Lajos 1943, 92. old.; Az afrikai trypanosomiázist (álomkór) a tse-tse légy közvetíti az emberre a Trypanosoma gambiense vagy a rhodesiense beoltásával.

⁴² Thanhoffer Lajos 1941/A, 251. old.

szű harc és fenyegetőzés után tudta elérni, hogy pénzt fordítsanak a védekezésre.⁴³ Rendszeresen meggyűlt a baja a vastagbélben élő horogféreggel, melyek a vizes területeken a bőrön át hatolnak a nyirok- és vérrendszerbe. Az egyik telepen a mocsárból hordták az ivóvizet és ott mosták le magukról a port, a szennyet. A százhetven munkásból alig talált féregmenteset. A megelőzés érdekében a magyar orvos végigjárta a településeket, hogy kiszűrje az ottani fertőzötteket is.⁴⁴ A fekete himlőjárvány kitörése ellen semmit sem tehetett. A bennszülöttek idegenkedtek a gyarmatosítók által felépített egészségügyi központoktól, ezért ha lehetett eltitkolták betegségeiket vagy a varázslóhoz fordultak. A titkos növényekből készült pépes főzet ebben az esetben nem használt. Thanhoffer felkutatta a betegség forrását, Lusungu falut és a védőoltás beadása után kordont vonatott a falu köré. Majd a vállalat és a lakosok haragja ellenére lezáratta Kongoló városát, s szigorú intézkedései következtében két hónap alatt megszüntette a himlőjárványt.⁴⁵

Kongoló volt a Bukama és a Tanganyika-vidék felé áramló arany, réz, ón, vasérc (Maniema kerület bányái), elefántcsont (Kibombo) átrakóközpontja. Halaszthatatlanná vált tehát a város és Kabalo között még hiányzó vasútvonal felépítése. A tízezer bennszülött munkás és a mintegy százhusz európai egészségügyi ellátásának megtervezését Thanhoffer Lajosra bízta. Az építkezés első szakaszába tartozott a Lualaba-híd felállítása. A bennszülöttek azonban féltek a vizes és szellemétől, s munkára csak néhányan jelentkeztek, amíg a „fehérek legnagyobb varázslója”, a püspök ki nem vonult kísérete teljes pompájával megáldani a munkálatokat. A szertartás hatásosnak bizonyult, s elindulhatott az építkezés.⁴⁶ A magyar orvos sok időt töltött a felvételre jelentkezők vizsgálatával. A folyó mellett felépített új, vasútépítő telepeket is látogatnia kellett. Ellenőrzési joga volt az államhatósági rendeletek betartását illetően, melyek szabályozták a néger munkások egészségügyi körülményeit. A vonalon tizenhat munkástábor jött létre, egyenként hatnyolcszáz emberrel, akiknek házaik nem készültek el időben, s a dolgozók a szabadban, a földön aludtak. Ürülék, gaz, szemet szennyezte a környezetet. Thanhoffer doktor maga vette kezébe az irányítást, leállította a munkát, s elindította az építkezéseket. Az inspekciós utak ritka szabad perceit egy-egy

⁴³ Thanhoffer Lajos 1943, 159–160. old.

⁴⁴ Thanhoffer Lajos 1943, 193–195. old.

⁴⁵ Thanhoffer Lajos 1943, 178–184. old.

⁴⁶ Thanhoffer Lajos 1943, 114. old.

bivaly, víziló, s más vad elejtésére használta fel. A vadászatban a kikapcsolódáson kívül fontos szerepe volt az éhező bennszülöttek ellátásának.⁴⁷

**6. kép: Ebéd érkezett a hídépítő munkásoknak.
A kép forrása: Thanhoffer Lajos 1943, 49.**

A munkástáborok környékén lévő települések lakosságáról az állami orvosnak kellett volna gondoskodni, de a hozzájuk tartozó hatalmas területet képtelenek voltak bejárni. Thanhoffer doktor ezeket a falvakat is bekapcsolta ellenőrző körútjaiba. Egy szakasz katona segítette munkáját. Statisztikát készített a lakosokról, hogy a himlőoltást és az álomkór ellenőrzést mindenkin végre tudja hajtani. Útjain kivétel nélkül tapasztalta az egyoldalú táplálkozásból adódó vitaminhiányon alapuló betegségeket.⁴⁸ A bennszülöttek értetlenséggel fogadták utasításait a bozótirtásra, a kutak kiásására, a latrinák építésére vonatkozóan. Vagy csak a kunyhó épült meg a nem létező illemhely fölé, s a gödröt nem ásták meg, vagy a kutat a közvetlen szomszédságban ásták ki, de előfordult, hogy a főnök nem engedte használni a létesítményt, hogy annak tisztaságát megőrizze.⁴⁹ A falvak lakói tisztelték a fehér orvost, s ahol nem volt főnök ott ő látta el kisebb ügyekben a bírói teendőket. Este a sátra elé kiülve fogadta a panaszosokat, s igazságot szolgáltatott.

⁴⁷ Zsebők Zoltán 1981, 61. old.

⁴⁸ Thanhoffer Lajos 1941/B, 3. old.

⁴⁹ Thanhoffer Lajos 1943, 187–188., 191. old.

Munkája egyre bővült. Őt szerződtették a chilugai aranybánya mintegy nyolcszáz alkalmazottjához az egészséges környezet és az orvosi ellátás kialakítására. Ezen a telepen a vállalatokra vonatkozó munkásjóléti, egészségügyi rendeleteket egyáltalán nem tartották be. Egy hónapi fáradozással újjáépítette a piszkos munkáskunyhókat, rendelőt, gyógyszerterát állíttatott fel, statisztika készült a munkásokról.⁵⁰

Az országban – Afrika többi államához viszonyítva is – rendkívül magas számú leprás élt. 1939-ben 76 192 beteget tartottak nyilván (pl. Angol-Egyiptomi Szudánban 6720-at, a többi helyen ennél is jóval kevesebbet).⁵¹ A teljes vasútvonal végiglátogatásakor a doktor fertőzött munkásokat talált. A legközelebbi lepratelep viszont nyolcszáz kilométerre feküdt. Beadta tehát a chaulmograolaj injekciót,⁵² s erélyes harcba kezdett egy központ létrehozásáért a betegek számára. Terveket készített, leprás ápolókat kutatót fel, akik veszély nélkül láthatták el feladataikat. Miután az engedélyt megkapta elkezdődhetett az építkezés. Nem modern, európai kórházat tervezett a doktor, hanem kunyhókból álló néger falut, ahol otthonosan berendezkedhettek a betegek. Saját házuk, földjük megművelése mellett halászhattak az elhagyatott folyóágban. A mintatelep rövidesen elkészült. Két részből állt: az egyikben a leprások, akiket nem zavart igazán a betegség ténye, a másikban a megfigyelés alatt álló családtagok éltek.

„Hogy esetleg évek múlva le fog esni néhány elüszkösödött ujja, hogy testének számtalan helyén hatalmas fekélyek fognak megnyílani, amelyekben nyüzsögni fognak a légylárvák, az a néger beteget szintén nem aggasztja, miután még messze távolban van.”⁵³

Mások a fétisük lepra elleni védő erejében hittek.⁵⁴ Belga kongói tevékenységének utolsó jelentős mozzanata a pályafenntartó munkások táborainak, házainak megtervezése volt, melyeket az alföldi tanyák ihlettek.⁵⁵

Thanhoffer Lajos felismerte az európai orvosok hallatlanul nagy szerepét a gyarmatokon. Tisztában volt felelősségükkel, hiszen – a hagyományos

⁵⁰ Thanhoffer Lajos 1943, 209. old.

⁵¹ A bennszülöttek egy része viszont nem jelentkezett semmiféle ellátóhelyen, s nyilvántartásba sem került. Számuk évről évre, ha nagyon lassan is, de csökkent. Számadatok: *Annual Epidemiological and Vital Statistics 1939–1946*, Part II., World Health Organization, Genève, 1952, 223. old.

⁵² Thanhoffer Lajos 1943, 266. old.

⁵³ Thanhoffer Lajos 1943, 284. old.

⁵⁴ Thanhoffer Lajos 1943, 280–287. old.

⁵⁵ Thanhoffer Lajos 1943, 309. old.

gyógyítókon túl – rajtuk múltott a lakosság egészségi állapota egészen 1961–62-ig, amikor az első kongói bennszülött doktorok kikerültek az iskolapadból. Hazatérése után a legteljesebb elismerés hangján szólt az egészségügy fejlesztése érdekében tett erőfeszítésekről:

1941-re az álomkór csak bizonyos területeken maradt meg, és ott is az egészségesek mintegy két–három százalékát tette ki a betegek száma, s halálos eset alig fordult elő. Az álomkór állomások egyre szaporodtak. Bevezették a himlő és a tífusz elleni védőoltást, patkányt irtottak, megszüntették a sárgalázatot.

„Akik munkásoknak szegődtek, azokat kőből és téglából épült kitűnő munkásházákban helyezték el családjukkal együtt, ahol modern egészségügyi berendezések szolgálják őket. Misszionáriusok, egészségügyi tisztviselők, szociális védőnők szolgálják és tanítják őket, a gyermekvédelem mindenütt az orvosok kezében van.”⁵⁶

Ha a belga gyarmati gyakorlat ilyen mértékű kritikátlan elismerése túlzásnak is tekinthető, mégis konkrét tényeken alapul, hiszen a kongói nép-szaporulat növekedésében komoly szerepe volt a felépített kórházaknak, a lepratelepek folyamatosan bővülő hálózatának, a csecsemőrendelésnek, a létrehozott tejközpontoknak.

Emberek a Lualaba mentén

Thanhoffer Lajos vidéki útjain együtt élt a bennszülöttekkel, megfigyelte a környékbeli falvak életét, társadalmát, a házassági szokásokat, az asszony mint vagyontárgy szerepét, a férfi–női munkamegosztást. Megemlékezett a környék őslakóinak nyelvéről, viseletéről, falvaikról a hat–nyolc főt befogadó kis kunyhókkal, a táplálkozásról, a körülmetélésről. Beszámolt az asszonyok életét veszélyeztető megdöbbenő szokásról, amikor a beteg feleséget visszaküldték apja házához meghalni, mivel annak halála esetén a férj köteles apósának kártérítést adni. Néha hetekig küldözgették az asszonyt oda-vissza, míg el nem pusztult az úton. Leírta tapasztalatait az európai kultúra hatásáról a bennszülöttek nyelvén, öltözködésében (a hagyományos ágyékkötő mellett a negyven fokban is viselt európai télikabátig). A befolyás káros következményeit is észrevette, látta miként válik egyes esetekben a bennszülött a fehér ember „torz, visszataszító karikatúrájává”.⁵⁷

⁵⁶ Thanhoffer Lajos 1941/C, 7. old.

⁵⁷ Thanhoffer Lajos 1941/B, 1–4. old.

Thanhoffer doktor vázolta a gyarmati kisváros „nem bennszülött” társadalmának keresztmetszetét: A rangsorban a kerületi kormányzósági főnök az államhatalom képviselője után az állami orvos következett, majd az egyéb tisztviselők, a polgármester, a püspök, a mérnökök, a katonai parancsnok és tisztjei, rendőrtisztviselők, s a vállalati alkalmazottak. A kereskedelmi negyed lakossága főleg görögökből, hindukból állt.

Hazatérés

1940 elején indult vissza Magyarországra. Itthon előadásokat tartott, cikkeket írt, hogy a Közép-Afrikáról kialakult „sötét, mocsaras dzsungelt és vad, lándzsákkal hadonászó bennszülötteket formáló” elképzeléseket felváltsa a fejlődő gyarmat világának bemutatásával. Ekkor készült el *Kongó* című könyve. A háború miatt csak 1945 után tudott visszatérni Belga Kongóba. Az Utexteo textilüzem orvosaként utazott ki Leopoldville-be (ma Kinshasa).⁵⁸ Szépen jövedelmező állása és a gyorsan fejlődő, modern főváros végleg Afrikában tartotta. 1951-ben jó barátja, gróf Somssich Pongrác emlékezett meg róla.⁵⁹ Modern, új kórház vezetésével bízták meg 1952-ben.⁶⁰ Dr. Scheitz Lászlóval leopoldville-i látogatásai során több közös műtétet végeztek.⁶¹ Feleségével, két gyermekével⁶² többször járt itthon látogatóban. Gyűjteményének néhány darabja a Néprajzi Múzeumot gazdagítja.⁶³ Film és fényképfelvételeire nem sikerült rábukkanni. Nyughelyét nem ismerjük.

Irodalom

AGÁRDI Ferenc

1955 *A nagyvilág magyar vándorai*, 2. kötet, Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kk., Budapest.

⁵⁸ Scheitz László levele családjához, Leopoldville 1952. máj. 26., Agárdi F. (1955) 345. old.

⁵⁹ Somssich Pongrác 1990, 59. old.

⁶⁰ Scheitz László levele családjához, Leopoldville 1952. máj. 26.

⁶¹ Scheitz László levele családjához, Leopoldville 1952. dec. 23.

⁶² Scheitz László levele családjához, Leopoldville 1952. dec. 23.

⁶³ Thanhoffer Lajos gyűjteményének csupán öt tárgyát és az orvos négy rajzát sikerült 1999-ben megszereznie a múzeumnak. Földessy Edina etnográfus közlése, e-mail 2008. aug. 8.

ÁGOTHA Tivadar

1960 *Belgium és Belga-Kongó története*, összeállította: Ágotha Tivadar, Löwen.

BRANDL, Dr. med. Ludwig

1966 *Ärzte und Medizin in Afrika*. Kaduna (Nigéria).

BRENCSEÁN János

1983 *Új orvosi szótár*, Akadémia Kiadó, Budapest.

DIÓSZEGI István – HARSÁNYI Iván – NÉMETH István (szerk.)

é.n 20. századi egyetemes történet, III. k., 1945–1995 Európán kívüli országok, Budapest.

FAGE, J. D. – TORDOFF, William

2004 *Afrika története*, Osiris Kiadó, Budapest.

GRYNAEUS Tamás, Dr.

1983 A harmadik világ egészségügyi gondjai és feladatai, *Orvosi Hetilap* 1983, 3184. old.

KENDE István (főszerk.)

1973 *Fejlődő országok lexikona*, Akadémia Kiadó, Budapest.

KÖVES Tibor

1962 *Feketék és fehérek Kongóban*, Kossuth K., Budapest.

LOTH, Heinrich

1965 *Kongo heisses Herz Afrikas*, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin.

SCSEPIN, O. P.

1978 *A fejlődő országok egészségügyi problémái*, Budapest.

SÍK Endre

1964 *Fekete-Afrika története I–IV.*, Akadémia Kiadó, Budapest.

SOMSSICH Pongrácz

1990 *Hús év Afrika szívében*, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

SZÁLLÁSI Árpád, Dr.

1988 Belga-Kongó magyar orvosa: Thanhoffer Lajos junior. *Orvosi Hetilap* 129. évf., 46. sz., 2477–2479. old.

SZENTI Tibor

2008 Közösség által kiváltott halál, vagy belső készletéből feladott élet, illetve különféle voodoo-jellegű halálnemek.
<http://www.szeni.com/voodoo.doc> Letöltés 2008. 10. 08.

THANHOFFER Lajos

1930 Adatok a zsírfelszívódás élettanához, *Magyar Orvosi Archivum*, Prof. Farkas jubilaris füzet.

1932 A cuticula és a bélhámsejtek structurájáról, *Magyar Orvosi Archivum*, 331–333. old.

1941/A Afrika átka, a csecselégység és a trypanosoma, *Búvár*, 249–252. old.

1941/B Afrikai népszokások a Tanganyikavidéken, *Természettudományi Közönlöny*, május 5.

1941/C Az európai kultúra eredményei Közép-Afrikában, *Természettudományi Közönlöny*, április 4.

- 1943 *Kongó. Orvosi táskával Afrika földjén*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- VÉRTES László, Dr.
 2008 Dr. Thanhoffer Lajosról, a szövettan tudósáról.
[http:// www.vitalitas.hu/olvasosarok/online/oh/ 2000/26/5.htm](http://www.vitalitas.hu/olvasosarok/online/oh/2000/26/5.htm) Letöltés 2008. 10. 09.
- THANHOFFER Lajos – UJSÁGHY Pál
 1932 A collagennyalábok duzzadása és a Prenant-féle gyűrűk természete, *Magyar Orvosi Archivum*, 397–400. old.
- ZSEBŐK Zoltán
 1981 *Lépcsőfokok*, Szépirodalmi Kk., Budapest.

Egyéb

Annual Epidemiological and Vital Statistics 1939-1946. Part II. World Health Organization, Genève 1952.

Annual Epidemiological and Vital Statistics 1956. World Health Organization, Genève 1959.

Nagy László családi irattára: Dr. Scheitz László levelei, fényképei

Földessy Edina etnográfus közlése, e-mail 2008. aug. 8. Nemzetközi statisztikai évkönyv 1929-1957. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1959.

Megjegyzések

Az afrikai népek, törzsek neveit Kiszely István A Föld népei. Afrika. 3. kötet, Gondolat, Budapest 1986. című könyve alapján azonosítottam, s írásmódjával, helyesírásával egyeztettem.

A betegségnevek helyesírásánál dr. Várnai Ferenc Trópusi betegségek. Medicina Könyvkiadó, Budapest 1987. című könyvének mintáját követtem, aki a magyar kiejtéshez közelebb álló írásmódot alkalmazta, valamint figyelembe vettem Brencsán János Új orvosi szótárát. Akadémia Kiadó, Budapest 1983.

A térképek a leírt események, tények megértését segítik, s nem tartalmaznak mindig pontos geográfiai adatokat.

Resümee

In den Krankenhäusern des Belgisch-Kongo – Dr. Lajos Thanhoffer

Gabriella PUSZTAI

In der Studie werden die Jahren im Leben des Arztes Dr. Lajos Thanhoffer dargestellt, die er in Afrika verbrachte. Lajos Thanhoffer ließ sich in Belgisch-Kongo im Jahre 1936 nieder, und war damit Augenzeuge der Blütezeit der belgischen Kolonialzeit zwischen in der Zwischenkriegszeit und der Zeiten nach dem Kriege. Die wirtschaftliche Aufschwung der Zwischenkriegszeit machte auch die Förderung des kolonialischen Gesundheitswesens möglich. Diese war unentbehrlich, da die in Elend und Not lebende Bevölkerung des Belgisch-Kongo durch zahlreiche Krankheiten gequält wurden, wie Schlafkrankheit, Gelbfieber, Blattern, Tuberkulose, Biharziose, Typhus und durch die aus Europa eingeschleppten Syphilis. Im Lande herrschte großer Mangel an Ärzten, es gab keine Krankenhäuser und mit der Heilung experimentierten nur heimische Zauberer.

Lajos Thanhoffer nahm am Ausbau des neuen Gesundheitswesens und in der Gründung moderner Krankenhäusern teil und erkannte die Rolle und Verantwortung europäischer Ärzte. Er zog durch rückständige Dschungeldörfern durch und machte die Bevölkerung mit den Methoden der Krankenprävention bekannt. Gegen Infektionen organisierte er Schutzimpfungsaktionen und kämpfte entschlossen gegen Aberglauben. Nebenbei forschte er mit wissenschaftlicher Gründlichkeit die Volksmedizin, und die damit zusammenhängende Aberglauben, Glaubenswelt und deren materielle Hinterlassenschaft. Seine Sammlung bereichert heute das Ethnologische Museum.